

Els Cortals (Cervera): Aproximació a l'estudi de dues sitges ibèriques

Angel LAFUENTE i Joan B. LÓPEZ

0. Introducció

Les circumstàncies del descobriment de dues sitges ibèriques, la seva ubicació concreta i una primera interpretació de les troballes ja ha estat presentada per nosaltres en una altra ocasió.¹

Les raons que ens han portat a l'elaboració del present article cal buscar-les, doncs, en un marc més ampli. Des de fa algun temps estem intentant esborrar el tòpic de la desinformació que envolta qualsevol referència a l'àrea segarrenca pel que fa a la seva evolució pre i protohistòrica. Hem insistit, en successives ocasions, en que la riquesa arqueològica subjacent en aquestes terres no ha estat suficientment valorada i que una intensificació de les investigacions aportaria dades clarividents per a un millor coneixement del procés d'iberització en el conjunt de la Catalunya interior.

1. LAFUENTE, A. - LÓPEZ, J., *La vall de l'Ondara: Noves troballes i revisió dels jaciments ibèrics* a Comunicació a la XVIII Jornada de Treball del Grup de Recerques de les Terres de Ponent. Artesa de Lleida, 1986 (en premsa).

Som conscients, però, que l'estudi de dues sitges (de les que ni tan sols conservem l'estratigrafia) no solucionarà molts dels dubtes que els estudiosos del món ibèric tenen en aquest moment. La nostra pretensió és més modesta i la situem en una doble vessant: aportar dades que serveixin per contrastar hipòtesis més globals i contribuir al coneixement local d'una etapa històrica àmpliament representada en aquestes contrades.

Sota aquestes coordenades teòriques, el present treball es troba dividit en dues parts: l'estudi de les sitges en tant que element inserit en un determinat sistema productiu i, d'altra banda, l'estudi de les restes, en elles aparegudes, com a exponents materials de la interacció econòmico-cultural dins d'aquesta societat.

La copiositat de les restes ceramològiques ens obliga també, un cop més, a reflexionar sobre la manca d'identificació ciutadana amb un patrimoni històric que és col·lectiu. Malauradament aquest és un exemple més de com l'activitat arqueològica comença allà on s'acaba la depredació irracional dels jaciments.

Malgrat aquests obstacles, als que cal afegir les nostres pròpies limitacions teòriques, avui presentem aquest treball en un intent de recompondre les pàgines arrencades d'una Història que a tots ens pertany.

1. Primeres interpretacions funcionals de les sitges

La polèmica entorn de la funcionalitat de les sitges dintre del món ibèric es remunta a la primera meitat del present segle. Les interpretacions giraven al voltant de dues postures principals:

a) El caràcter funerari que va defensar Joan Colomines.² Aquest autor interpretà successivament com a necròpolis d'incineració les sitges excavades per ell mateix a Can Fatjó (Rubí, 1923), Guissona (1933) i Turó de la Rovira (1945). La seva hipòtesi partia de dos postulats principals: l'aparició (no sempre

2. COLOMINES, J., «Necròpolis de can Fatjó (Rubí)» a *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1915-1920, vol. VI. Barcelona, 1923.

— «Poblado ibérico de Guissona» a *Ampurias*, III. Barcelona, 1941 (pp. 35-38).

— «Poblado ibérico del Turó de la Rovira» a *Ampurias*, VII-VIII. Barcelona, 1945-1946 (pp. 203-214).

contrastada) de restes humanes a l'interior d'urnes col·locades al fons de les sitges i la no vinculació directa d'aquestes amb estructures d'habitació.

A partir d'aquestes pressuposicions classificà les diferents sitges segons la forma: esfèrica, oval, piriforme, etc., i els atorgà una cronologia determinada en funció dels materials que contenien.

b) La interpretació com a llocs d'emmagatzematge de blat i d'abocadors en el moment posterior de la seva inutilització. Aquest criteri fou abordat obertament, el 1960, per Marià Ribas i R. Martín.³ Val a dir que en aquests anys l'aparició de «camps de sitges» se succeí arrel de tot el litoral i pre-litoral català i que troballes similars tingueren lloc a la zona francesa (Roschino). D'altra banda, autors com Serra Vilaró, Serra i Ràfols i molts altres havien incidit en la necessitat de replantejar-se el problema i funcionalitat de les sitges ibèriques.

Fou, doncs, arrel de les excavacions a Burriac (Cabrera de Mataró) que la polèmica s'abordà frontalment. Aquests autors incidien en la pobresa argumental de Colomines i qüestionaven la rigorositat de les seves excavacions. Afegien que al Turó de la Rovira hi havia aparegut un ase sencer al fons d'una sitja (fet no ocultat per Colomines) i que la presència esporàdica de restes humanes no permetia generalitzar sobre el caràcter funerari de les sitges. De fet, això també succeïa a Burriac a la sitja I, excavada per ells mateixos. El dubte persistia pel que fa a Can Fatjó, on segons la descripció de Colomines, hi havia una superposició ordenada de dos i tres enterraments dins de cada sitja. Respecte a això els autors es plantejaven la necessitat de revisar les troballes que a priori presentaven una cronologia molt tardana (s. II a.C. - s. II d.C.).

2. L'estat actual de la qüestió

No és ara el moment, ni intentem fer-ho, de realitzar un estudi exhaustiu sobre tots els descobriments i diferents aportacions que les excavacions arreu de casa nostra han proporcionat sobre el problema de les sitges. Podem dir, en termes generals, que els investigadors consideren que la funció primà-

3. RIBAS, M. - MARTÍN, R., «Hallazgos de silos ibéricos en Burriac (Cabrera de Mataró)» a *Ampurias*, XXII-XXIII. Barcelona, 1960-1961 (pp. 296-306).

ria de les sitges és la d'emmagatzematge dels productes agrícoles, blat principalment, i que la seva funció funerària és esporàdica, així com la d'abocadors, que generalment es produeix en el moment de la seva inutilització. Volem, però, esbrinar una mica més el problema.

2.1. L'aportació de les fonts escrites

És força clarivident —i citat constantment— el text de Plini el Vell (s. I d.C.) arribat a nosaltres per la seva obra *Naturalis Historia*, llibre XVIII, 306:⁴

«...La forma més pràctica de conservar el gra és mitjançant pous, anomenats sitges, tal com es fa a Capadòcia, Tràcia, Hispània i a l'Àfrica. Primerament, s'excaven en terreny sec; després s'hi posa un llit de palla i, en altres casos, s'hi fica el gra junt amb l'espiga. D'aquesta manera, no entrant-hi aire, és segur que tampoc no es farà malbé. Varrò diu que el blat guardat d'aquesta manera dura 50 anys, i el mill, cent...».

D'altres autors: Varrò (*Res Rusticae*, 1, 57, 2), citat pel propi Plini, o bé Tàcit (*De Mor. Germ.* XVI) incideixen sobre aquest costum en els pobles «estrangers». Aquest últim assenyalava, també, com entre els germànics, les sitges es construïen prop dels camps de conreu perquè això afavoreix la seva ocultació en cas de saqueig enemic.

2.2. Tipologia, ubicació i distribució espacial de les sitges

El fet de construir sitges ha esdevingut un fenomen tan habitual dintre del món ibèric, que no sempre se li ha donat la importància adequada. Avui, el coneixement que tenim sobre els anomenats «camps de sitges» s'estén per tota l'àrea peninsular d'ocupació ibèrica amb una promiscuïtat tal que ha deixat d'ésser un fenomen rellevant per a molts arqueòlegs.

El seu nombre arriba a xifres elevadíssimes a la zona d'Extremadura: Villafranca, Almendralejo, etc., on n'han aparegut centenars; de tal manera que, trobar trenta o quaranta sitges a Can Fatjó o al Turó de la Rovira, no representa cap anomalia arqueològica.

La morfologia d'aquestes construccions no revesteix, d'altra banda, cap característica especial: plantes circulars, parets in-

4. GARCÍA Y BELLIDO, A., *La España del siglo primero de nuestra era*. Ed. Espasa Calpe, Col. Austral, núm. 744. Madrid, 1947 (p. 174).

cobertes, sense revestiment interior i bases generalment planes. Es tracta d'excavar un forat a terra, d'unes dimensions variables, i cobrir-lo amb una llosa de pedra. De fet, avui, ningú no insisteix a descriure les sitges mitjançant variables tals com «forma, dimensions». L'observació empírica de les sitges aparegudes demostra que aquestes dades són molt aleatòries i que tant poden oscil·lar entre 1'50 m. i 3'50 m. d'alçària, com entre 1'50 m. i 2'75 m. d'amplària màxima. El diàmetre de la vora acostuma a ésser més reduït i varia entre 1 metre i 1'50 m. Posem a continuació unes comparacions, evidentment a títol indicatiu, d'aquestes afirmacions:

<i>Lloc</i>	<i>N.º</i>	<i>Alçada</i>	<i>Ø Màxim</i>	<i>Ø Boca</i>
Argilera		1'20 m.	1'50 m.	=50 cm.
Cant Fatjó . . .	30	1'50/3'50 m.	1'50/2'75 m.	?
Turó de la Rovira	44	3'40 m.	2'60 m.	1'70 m.
Guissona		1/1'50 m.	1/1'30 m.	?
Els Cortals . . .	2	≅ 1'70 m.	≅ 1'60 m.	?

En Joan Maluquer de Motes⁵ considera molt encertadament que les sitges s'adapten al terreny sobre el qual es construeixen. Es tracta, en definitiva, de foradar el terra fins a trobar un estrat resistent que actui com a base sòlida capaç de sostenir un determinat pes. De vegades (Vinya d'en Pau, Vilafranca),⁶ quan el fons no ofereix la resistència precisa, aquest es reforça amb una llosa.

L'altra dificultat es planteja quan l'excavació s'efectua sobre terrenys tous on hi ha el perill d'enrunament de les parets; llavors aquestes es reforcen amb una volta amb la mateixa tècnica emprada per a la construcció dels forns (Torre dels Encantats, Arenys de Mar).⁷

5. MALUQUER DE MOTES, J. i altres: *Arquitectura i urbanisme ibèrics a Catalunya*. Ed. Institut de Prehistòria i Arqueologia. Barcelona, 1986.

6. SANMARTÍ, J. i altres: «El jaciment ibèric de l'Argilera i el poblament protohistòric al Baix Penedès». a *Quaderns de Treball*, núm. 6. Barcelona, 1984.

7. MARTÍN, R., «Excavaciones en la Torre dels Encantats (Arenys de Mar)» a *Ampurias*, XXI. Barcelona, 1959 (pp. 273-275).

Considerant, doncs, el factor «tipus de terreny» com a determinant, altres autors han intentat valorar la variable «capacitat». En Joan Sanmartí⁸ considera que les sitges de l'Argilera (el Baix Penedès) tindrien un abast aproximat de 1.000 litres. Evidentment, aquestes apreciacions, tendents a valorar la capacitat excedentària dels seus propietaris, són eines d'anàlisi vàlides mentre es pugui demostrar els cicles d'utilització de les sitges d'una forma quantitativa. Això, com que generalment aquestes han estat reomplertes o reutilitzades com a abocadors, esdevé bastant difícil.

D'altra banda, existeix el problema —poc clarificat encara— sobre les causes que determinen la ubicació espacial de les sitges. Hom observa que la principal diferenciació s'estableix en funció de la seva vinculació —o no— a estructures d'habitació. Aquest factor, traslladat a un nivell més ampli d'interpretació, es concreta també en si les sitges s'emplacen dintre o fora de les muralles dels poblats.

De fet, hi ha casos per a totes les opcions. En general, sembla que els anomenats «camps de sitges» tendeixen a ubicar-se fora del poblat i prop dels camps de conreu. L'explicació sembla fàcil des d'un punt de vista pràctic (eres pàgeses actuals) i, àdhuc, com a precaució defensiva. És el cas de molts dels exemples ja esmentats de l'Argilera, Can Fatjó o els del carrer Elisenda (Sant Cugat del Vallès).⁹

També, sintetitzant, direm que aquestes construccions apareixen sovint a les vessants dels turons. Aquest fenomen és explicat per en J. L. Maya¹⁰ per raons de facilitar l'evacuació de l'aigua de pluja i per evitar inundacions dels rierols de les valls.

En front d'això, existeix la sitja isolada, identificada amb una determinada estructura habitacional. Compliria les funcions de magatzem particular, o bé de «rebost» de provisions

8. SANMARTÍ, J. i altres, ídem, *op. cit.* en nota 6.

9. CUESTA, F. i altres, «Avance de los resultados obtenidos en los silos ibéricos de la calle Elisenda (Sant Cugat del Vallès)» a *Estudios de la Antigüedad*, número 2. U. A. Barcelona, Bellaterra, 1985 (pp. 231-262).

10. MAYA, J. L., «Silos de la 1.ª Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona» a *Estudios de la Antigüedad*, núm. 2. U. A. Barcelona, Bellaterra, 1985 (pp. 147-218).

per a una determinada família. Valguin els exemples de Burriac o del Mas Boscà.¹¹

Hi ha, però, una possibilitat intermèdia. Ens estem referint a les sitges que es troben dintre muralla. A Ullastret, per exemple, després de la destrucció del 400 a.C., la muralla es refà sobre l'antic camp de sitges; aquest fet fa pensar J. Maluquer¹² en la possibilitat de l'existència d'una àrea de magatzems, dintre del propi poblat.

Aquest panorama semblaria incongruent si no tinguéssim en compte el factor cronològic. L'evolució dels diferents pobles ibers, malgrat uns trets unificadors, segueix unes constants variables en funció del seu propi procés intern de desenvolupament i d'altres factors històrics externs en els que es veuen immersos en tant que comunitats específiques. La interacció d'aquests factors provoca reaccions desiguals i determina àrees culturals diferenciades. Aquest problema l'abordarem tot seguit.

3. Els models teòrics interpretatius

Si definitivament situem el problema de les sitges en l'àmbit de la infraestructura econòmica cal precisar els temes teòrics en els quals plantejar la qüestió. En definitiva, el que s'està discutint és com i quan es produeix el pas d'una economia de subsistència a una economia excedentària.

Hi ha varis factors a tenir en compte. D'una banda, l'agricultura cerealística és típica durant tota l'Edat del Bronze. Això no implica que aquesta estratègia sigui prioritària i que, per tant, el pes específic de la ramaderia adquireixi funcions rellevants en determinades àrees.

Seguint el procés històric, el salt qualitatiu més important es produeix amb l'aportació dels anomenats pobles indoeuropeus, tant pel que fa a la nova tecnologia: agricultura d'arada i fanga; com pel referent a l'aportació de noves espècies: hortalisses, gramínies i nous tipus de cereals: «triticum dicoccum Schr.» i «triticum turgidum L.».

11. JUNYENT, E. - BALDELLOU, V., «Una vivienda ibérica de Mas Boscá» a *Publicaciones Eventuales*, núm. 21. Universitat de Barcelona, 1972.

12. MALUQUER DE MOTES, J., «Els ibers: art, arquitectura, llengua i escriptura» a *Història de Catalunya*. Ed. Salvat, vol. I (p. 186).

Respecte a això, les excavacions de les sitges de la Universitat Autònoma de Barcelona, dutes a terme per J. L. Maya,¹³ plantegen diversos interrogants: d'una banda, aquestes sitges són datables a la segona meitat del segle VII a.C. amb la qual cosa es manifesta, un cop més, la tradició antiga d'aquest tipus d'emmagatzematge. El mateix autor recorda que a Ca l'Isaach (Capellades) hi ha sitges del Bronzè Final II. Per altra part, es qüestiona si les sitges són simptomàtiques d'un excedent de la producció, o constitueixen solament un marge de seguretat dintre d'una economia de subsistència.

Fetes aquestes precisions sobre el seu origen, l'altre marge cronològic s'ha situat tradicionalment en el segle II a.C. després que, fruit dels contactes colonials i de la incipient romanització, els envasos de ceràmica i les àmfores es converteixen en els elements bàsics per contenir els diferents productes.

Succeix, però, que durant un marge tan ampli de temps els processos varien en les diferents àrees del territori català.

Joan Maluquer¹⁴ assenyala amb encert que els diferents substrats ètnics i culturals es reflecteixen, no sols en tipus ceràmics distints, sinó també en formes i tradicions diferents d'emmagatzemar els productes relacionables amb tipus distints d'habitatge.

Així, la tradició de les sitges, pròpia del litoral i pre-litoral, no obté el mateix ressò a la vall de l'Ebre i les terres de Ponent, llocs on predomina el model de casa tipus Cortes de Navarra.

Es tracta d'estances rectangulars amb l'espai interior organitzat de tal manera que, en el fons, hi ha una recambra destinada a complir les funcions de rebost. En ella es depositen (sobre una banqueteta) grans tines destinades a guardar blat, ordi, naps i altres productes agrícoles. Aquestes gerres de boca plana i reentrant, abans anomenades «ilduratín», estan àmpliament documentades a les nostres contrades: Molí de l'Espigol (Tornabous), Margalef, Sidamon, etc.

Totes aquestes anàlisis constitueixen, al nostre entendre, visions parcials d'una realitat més complexa. Són, en resum,

13. MAYA, J. L., *ídem*, *op. cit.* a nota 10.

14. MALUQUER i altres, *ídem*, *op. cit.* a nota 5.

descripcions parcials de determinats trets distintius de l'evolució de les comunitats protohistòriques.

Hi ha, però, intents teòrics més compromesos que volem ressaltar. N'Emili Junyent,¹⁵ malgrat la precarietat d'algunes hipòtesis, recull un terme que permet englobar els diferents components de la dinàmica concreta i general de les comunitats d'aquesta època. Es tracta del concepte de formacions socio-econòmiques transicionals.

Explicar el pas d'una societat comunitària a una altra de jerarquizada no és, però, tasca fàcil, i demostrar-ho arqueològicament, ho és menys. Malgrat això, el conflicte relacions socials-forces productives és evident durant aquests segles. El punt important, que no sempre es confirma, és l'existència d'aquest excedent constant que possibilita una divisió més complexa del treball, apropiació del sobre-producte, lideratges estables, etc.

La dinàmica interna d'aquestes societats, molts aspectes de la qual no queden reflectits en els artefactes, es veu a més a més condicionada per múltiples factors externs, puntuals, en un estadi on els contactes entre diferents zones no ha adquirit encara valors constants. Això no vol dir que s'hagi de parlar de compartiments culturals tancats, ni implica que els trets distintius que s'estableixen entre les cultures tinguin connotacions de diferències estructurals. Tornarem sobre aquest punt més endavant.

4. El context arqueològic immediat de «Els Cortals»

Quan abordàvem per primera vegada l'estudi d'aquestes sitges se'ns plantejaven dos problemes principals:

— Les relacions existents entre «Els Cortals» i els assentaments propers: Sant Pere el Gros, concretament.

— La interpretació funcional adequada que es despenia del material tan divers que les sitges contenien: recipients d'emmagatzematge, útils de ferro, restes d'ossos, objectes personals i gran quantitat de pedres.

15. JUNYENT, E., «La formació del substrat bàsic» a *Història de Catalunya*. Ed. Salvat, vol. I (pp. 120-139).

Pel que fa a la primera observació, la proximitat geogràfica d'ambdós jaciments (100 m.) no deixa espai per a gaires especulacions. El dubte principal resideix en la suposada atipicitat amb què sovint s'ha qualificat l'assentament de Sant Pere el Gros. El fet de trobar restes ibèriques al mig d'un pla, amb estructures d'habitació conservades, plantejava dubtes respecte al seu caràcter. Evidentment, aquest problema es lliga amb el concepte tradicional que hom té dels poblats ibèrics: situats en llocs enlairats, amb sistemes de defensa, etc.

Nosaltres creiem que dintre del món ibèric, en general, i de cada àrea, en concret, les estratègies de poblament poden ésser molt diverses i que l'existència de nuclis semi-urbans no implica la desaparició dels llogarrets familiars o de formes de poblament més disperses i reduïdes.

D'altra banda, pel que respecta a la seva ubicació en el pla, entre dos rius (el torrent Salat i l'Ondara), podem veure que aquest fenomen té paral·lels en altres indrets de la Catalunya interior. A Boades (Bages)¹⁶ s'ha estudiat un jaciment ibèric similar just en l'aiguabarreig del Llobregat i el Cardener, també al mig de la vall. Dintre de la pròpia Segarra, al terme de Vallfogona de Riucorb,¹⁷ es troba el «poblat» ibèric de La Cadena just a la confluència del riu Corb i el Seniol.

Pel que fa referència al contingut de les sitges, la seva diversitat no qüestiona el seu caràcter de lloc d'emmagatzematge. De fet, el que nosaltres estudiem constitueix, a falta d'estratigrafies precises, el reompliment d'aquestes un cop finalitzada la seva funció primària. Trobar restes ceràmiques, metàl·liques i restes de fauna és un fenomen habitual en la majoria dels llocs que hem citat. En realitat, són les restes quotidianes llançades als abocadors de l'època.

El dubte que les dimensions de les pedres i la seva quantitat ens plantejava també sembla ésser habitual en altres indrets. Al carrer Elisenda,¹⁸ les sitges es clausuraren amb gran quantitat de pedres i terra. A Burriac,¹⁹ els arqueòlegs conside-

16. SANCHEZ, E., «El poblament pre-romà a les valls mitjanes del Llobregat i del Cardener. El Cogulló com a principal exponent» a *Rev. Dovella*, núm. 20. Manresa, 1986 (pp. 33-41).

17. DUCH, J., *Contribució a l'arqueologia de la vall del Corb (Segarra i Urgell)*. Tesi de llicenciatura de la UAB. Barcelona, 1980.

18. CUESTA, F. i altres, ídem, *op. cit.* a nota 9.

19. RIBAS, M. - MARTÍN, R., ídem, *op. cit.* a nota 3.

ren que les pedres compleixen la funció de donar consistència al pis de l'habitació i evitar que s'enfonsi.

La incògnita que encara persisteix se centra en la interpretació d'una plaqueta en banya, grafitada, que sembla constituir un objecte sumptuari personal. Aquesta evidència, però, és insuficient per qüestionar la funcionalitat de les sitges. És cert que manifestacions similars es troben generalment en aixovars funeraris, però les necròpolis que coneixem d'aquesta època (Cabrera de Mar)²⁰ presenten unes característiques molt diferents sobretot en les dimensions dels enterraments (menys profunds) i, principalment, perquè denoten una regularització de la distribució dels objectes en l'espai intern molt més accentuada. D'altra banda, la impossibilitat de desxifrar els propis grafitats de la plaqueta ens impedeix assegurar el caràcter intrínsec d'aquesta.

5. Estudi ceramològic

La unitat cronològica dels materials continguts en ambdues sitges està assegurada, tant per l'estudi formal i decoratiu de les ceràmiques susceptibles de ser datades amb precisió, com pel fet que diferents fragments ceràmics, pertanyents a les mateixes peces, foren trobats aïllats i amb certa dispersió, al dipòsit antròpic format pels treballs d'extracció de grava que van permetre la identificació de les esmentades sitges.

El moment en què es produí el reompliment d'aquestes, malgrat la unicitat cronològica que ens donen els materials recuperats, no és fàcilment discernible, si tenim en compte que els fragments estudiats no procedeixen d'una excavació estratigràfica, i que qüestions com el caràcter de la seva utilitat, la relació amb el «poblat» i la seva estratègia de subsistència, així com la durada de llur utilització, romanen encara poc definides.

Entre el material «exhumat» destaca principalment el predomini, quasi absolut, de les ceràmiques ibèriques a torn oxidades, que constitueixen per si soles el 68'79 per cent dels materials ceràmics obtinguts, i fan notar que només un petit percentatge d'aquestes comporta decoració pintada d'una gran estilització.

20. BARBERÀ, J., «La necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar» a *Ampurias*, XXXI-XXXII. Barcelona, 1969-1970 (pp. 169-189).

Els altres tipus de ceràmica apareguts són absolutament minoritaris, a excepció dels recipients amforics, que pel seu elevat percentatge d'aparició podrien testimoniar la ràpida integració de les nostres contrades i els seus productes excedentaris, en el circuit comercial romà de llarg abast.

Les ceràmiques grises a torn, molt abundoses en els altres establiments de cronologia similar, representen als «Cortals» menys d'un 0'47 per cent, fenomen igualment apreciable a l'hora de quantificar la producció de ceràmica ordinària elaborada a mà, que amb un sol fragment, constitueix un 0'23 per cent del material exhumat. Tanmateix, aquesta circumstància és fàcilment explicable tant per la parcialitat representativa del conjunt ceràmic recuperat, com pel tipus de selecció prèvia que, sens dubte, es realitzà abans de l'abocament.

Quant a la ceràmica d'importació, emprada com a fòssil director per les possibilitats que ofereix en el moment d'establir precisions cronològiques, val a dir que constitueix un 30'72 per cent dels elements de cultura material procedents de les sitges, i són els únics tipus representats: la ceràmica campaniana B-OIDE (5'67 per cent), i les esmentades àmfores d'origen italià amb un 25'05 per cent; conjunt, per altra banda, difícilment individualitzable degut a la similitud dels desgreixants i de la coloració de llur pastes.

Ceràmica comuna oxidada a torn

Aquestes ceràmiques constitueixen, com ja s'ha dit, el tipus més significatiu des del punt de vista numèric. Es caracteritzen per la seva bona factura i per una coccio a alta temperatura en forns especialitzats.

Les pastes són, pràcticament sempre, de gra molt fi, compactes, dures o semi-dures i amb una excellent decantació de l'argila, per bé que hi solen aparèixer algunes impureses de calç, així com desgreixant mol fi de quars, mica i, més rarament, ceràmic.

La coloració varia entre el beige i el groc més o menys pàl·lids, i són més rars els tons francament marrons o ataronjats, i nombrosos, els fragments de pasta tipus «sandwich» amb nucli gris.

Quant a les formes, són relativament abundants les àmfores de boca plana amb llavis morfològicament molt variats, però

sovint bastant alts, nanses verticals de secció circular i fons cònic buit. Acostumen a portar decoració pintada a bandes amples i horitzontals, i tenen parallelisme, entre altres, amb l'Argilera (el Baix Penedès).²¹ (Làmina I, núm. 23).

Apareixen també representats els vasos globulars o bicònics amb base cònca i vora de secció variable, però manca absolutament el tipus molt elaborat conegut amb el nom de «coll de cigne», fet, per altra banda, que demostra la parcialitat representativa de què parlàvem amb anterioritat.

Els kalatoi, molt abundants, constitueixen la tercera de les formes més freqüents a la ceràmica ibèrica d'«Els Cortals». Aquesta dada, prou significativa cronològicament parlant, evidencia la seva utilització generalitzada a la nostra comarca en el període de la seva màxima difusió (entorn al 100 a.C.). Cal recordar, tanmateix, que en aquest moment les produccions de Fontscaldes (Valls, l'Alt Camp) assoleixen un elevat grau de difusió en tot el nord-est peninsular, i són, àdhuc, objecte d'exportació marítima, en el marc d'una activitat comercial romana ben documentada en aquest període.

Morfològicament, cal assenyalar la presència de llavis horitzontals i de tendència lleugerament oblíqua, exvasats, i amb la zona interna reentrant. Els perfils acostumen a ser cilíndrics o amb tendència troncocònica, per bé que hem pogut documentar algun exemplar de cos globular o hemiesfèric. (Làmina I, núms. 30, 31, 32).

Pel que fa a la decoració, apareix pràcticament a la totalitat de les peces, en general amb dents de llop sobre el llavi, i bandes horitzontals, de vegades complementades amb altres motius, a la zona externa del vas.

Entre aquests materials destaca un kalathos de grans proporcions, prèviament estudiat,²² que per la seva decoració podríem paral·litzar amb les ceràmiques del període D/E del tercer cicle d'Azaila (Saragossa),²³ amb una cronologia de finals del segle II i inicis del segle I a.C. (Làmina I, núm. 33).

21. SANMARTÍ, J. i altres, ídem, *op. cit.* a nota 6 (p. 52, làmina 6, núm. 30).

22. LAFUENTE, A. - LÓPEZ, J., ídem, *op. cit.* a nota 1.

23. CABRÉ AGUILÓ, J., *Corpus Vasorum Hispanorum: La ceràmica de Azaila*. CSIC. Madrid, 1944 (p. 9).

La vora del vas, pràcticament plana, presenta les característiques dents de llop, envoltades, però, per una línia contínua d'un sol traç formant ones. Aquest motiu, no excessivament comú a la Catalunya Nova, té paral·lels en un vas pintat de l'estil narratiu de Líria, actualment al Museu Arqueològic de València, estudiat per Garcia i Bellido.²⁴

La superfície externa, per bé que fragmentària, permet observar clarament les representacions dels motius vegetals distribuïdes en frisos, i emmarcades per bandes horitzontals de diferent amplada. La decoració es compon, bàsicament, de cercells, línies ondulades i triangles afrontats amb antecedents a les palmetes estilitzades de períodes més antics. Aquests elements, característics a la ceràmica del jaciment del Tossal de les Tenalles (Sidamon, el Segrià)²⁵ estudiat per Colomines i Duran,²⁶ estan íntimament relacionats amb els conjunts materials de l'escola d'Azaila, datats als inicis del segle I a.C.²⁷ El paral·lel més pròxim d'aquest kalathos es troba, curiosament, a la necròpolis de Castiglioncello,²⁸ a la costa italiana, la qual cosa no fa sinó confirmar la dispersió mediterrània a la que fem referència parlant de l'activitat comercial romana en aquest període.

Quant a la resta de les formes de ceràmica ibèrica localitzades són poc importants des del punt de vista quantitatiu. Assenyalarem, tanmateix, un vessador pertanyent a un gran vas globular amb abocador inferior²⁹ (Làmina I, núm. 6), algun fragment de pàtera amb llavi reentrant o vertical i peu anular, i un conjunt de peces caracteritzades per llur pasta grogenca i bona factura, que permeten la identificació de petits vasos amb decoració pintada vegetal i geomètrica, documentada també a la Paeria (Lleida, el Segrià).³⁰ (Làmina II, núms. 8, 26, 27, 28).

24. GARCÍA Y BELLIDO, A., *Arte ibérico en España*. Ed. Espasa Calpe. Madrid, 1980 (p. 94, figura 148).

25. PELLICER CATALAN, M., «El Tossal de les Tenalles de Sidamunt y sus cerámicas pintadas» a *A.E.A.*, vol. XXXIX, núm. 113-114, 1966 (pp. 97-112).

26. COLOMINES, J. - DURAN, A., «Restes de poblats ibèrics al Pla d'Urgell i Segarra» a *Anuari del IEC*, vol. VI. Barcelona, 1915-1920 (pp. 607 i ss.).

27. CABRÉ AGUILÓ, J., *ídem*, *op. cit.* a nota 23.

28. GIANFROTA, P. - POMEY, P., *Archeologia subacquea*. Ed. Mondadori. Milano, 1981, (p. 172).

29. JUNYENT, E., «Los materiales del poblado ibérico de Margalef en Torregrossa (Lérida)» a *Pyrenae*, núm. 8, 1972 (p. 92).

30. RODRÍGUEZ, J. I. - GONZÁLEZ, J. R., «Estudio de los materiales aparecidos en la II campaña» a TARRAGÓ, J. - Díez-CORONEL, L., *La excavación arqueológica del Palacio de la Paeria de Lérida y su Museo*. IEI. Lleida, 1981 (p. 457, figures 65a, 65b, 66e).

Referint-nos concretament a les peces decorades que ens han proporcionat les sitges objecte d'estudi, val a dir que la pintura és gairebé sempre de color vermell, sovint bastant fosc i de tonalitat vinosa. Apareix molt perduda degut, en part, a les males condicions de conservació en el terreny argilós. Les restes d'engalba, en general de color groguenc o blanquinos, són quasi sempre de molt poca consistència, per bé que solen aparèixer en un nombre molt reduït de les peces estudiades.

La ceràmica grisa a torn

Es caracteritza per la seva bona factura i el seu limitat repertori de formes, tenint en compte que es tracta d'un tipus ceràmic encara poc definit, que sembla arribar a la Catalunya interior a finals del segle III i inicis del segle II a.C.³¹

Els dos únics fragments recuperats tenen pastes molt dures, fines, homogènies i compactes, excellentment depurades, encara que s'hi aprecia a vegades la presència d'alguna impuresa de calç, i, en tots els casos, de finíssim desgreixant micaci.

La coloració varia entre el gris-beige i el gris-negrós, predominant, però, les tonalitats clares. D'altra banda, és freqüent que la superfície de la peça, sempre acuradament allisada, adquireixi un color més fosc que el nucli.

Quant a les formes, els dos fragments esmentats pertanyen a dues pàteres amb vora reentrant i llavi bisellat a l'interior, probablement amb el fons umbilicat, que tenen paral·lels exactes al «poblat» ibèric de l'Argilera (el Baix Penedès), entre altres.³² (Làmina II, núm. 4,5). Cal assenyalar, tanmateix, l'existència al Museu de Cervera³³ d'una peça sencera d'aquest tipus ceràmic, procedent del «poblat» de Sant Pere El Gros. Es tracta, concretament, d'una petita gerra bitroncocònica, amb nansa de secció plana i peu anular (d'uns 14 cm. d'alçada), que pot evidenciar l'arribada d'aquests productes costaners a la nostra comarca, associats a les ceràmiques de vernís negre, durant tot el segle II a.C.

31. JUNYENT, E., *ídem*, *op. cit.* a nota 29 (p. 102).

32. SANMARTÍ, J., i altres, *ídem*, *op. cit.* a nota 6.

33. Inventari del Museu núm. 1.375.

Ceràmica ordinària elaborada a mà

Ès sorprenent, encara que explicable, l'escassa quantitat apareguda d'aquest tipus de ceràmiques que tenien una funció eminentment utilitària en les tasques de la cuina.

L'únic fragment recuperat és de factura bastant treballada, coccio reductora, amb desgreixant de textura arenosa, de gra mitjà o petit, compost principalment de quars o de calç, i més rarament, de mica.

L'esmentat fragment es caracteritza pel seu tractament decoratiu basat en la diferència de textures que s'observen, en el brunyit de la part superior de la vora, delimitada per una inflexió que individualitza el coll, i la superfície rugosa de la resta del vas. (Làmina II, núm. 24).

Aquest objecte ornamental té paral·lels en ceràmiques aparegudes a la Paeria (Lleida, el Segrià)³⁴ i a Margalef (Torregrossa, les Garrigues),³⁵ i és assimilable al tipus CO 1 de la classificació de Dedet i Py.³⁶

Les ceràmiques d'importació

Pel que fa als materials importats, que són, com s'ha dit, relativament nombrosos, assenyalarem el predomini absolut de la ceràmica campaniana B-OIDE que representa més del 18'5 per cent del material importat, incloent-hi les àmfores, i el total de les ceràmiques de vernís negre obtingudes en el jaciment.

Les formes corresponents a aquesta producció itàlica ben documentades són: Lamboglia B 5, tipus F 2255 de Morel,³⁷ Lamboglia B 5/7, pròxima a l'espècie Morel F 2258 a 2,³⁸ i una Lamboglia B 33 b, sèries F 2977 a 1 de la classificació de J. P. Mo-

34. RODRÍGUEZ, J. Í. - GONZÁLEZ, J. R., ídem, *op. cit.* a nota 30 (p. 460, figures 68e i 69).

35. JUNYENT, E., ídem, *op. cit.* a nota 29 (p. 98, figura 5).

36. DEDET, B. - PY, M., «Classification de la céramique non tournée protohistorique du Languedoc Méditerranéen» a *Rev. Archéologique Narbonnaise*, Supplément, 4. París, 1980.

37. LAMBOGLIA, N., «Per una classificazione preliminare de la ceramica campana» a *Atti del I Congresso Intern. di Studi Liguri*. Bordighera, 1952 (pp. 146-147).

— MOREL, J. P., *Céramique campanienne: les formes*. BEFAR, 1981, vol. I (pàgina 154), vol. II (planche 40).

38. LAMBOGLIA, N., ídem, *op. cit.* (p. 182) a nota 37.

— MOREL, J. P., ídem, *op. cit.* a nota 37, vol. I (p. 155), vol. II (planche 41).

rel.³⁹ Aquest últim exemplar, molt pròxim a la forma 31 de la necròpolis d'Ensérune, és recollit per Nino Lamboglia.⁴⁰ (Làmina III, núms. 1, 10, 15, 20).

Quant a l'ornamentació de les peces, hom adverteix la total absència de palmetes, i és el tipus de decoració més emprat els sécs incisos, circulars i concèntrics, sobre el fons intern de la peça, envoltats per orles d'estries a rodeta molt fines.

Les àmfores

Quant a les àmfores, dominen absolutament les de procedència itàlica, que constitueixen per si soles més del 25'05 per cent dels fragments ceràmics recuperats en el jaciment, i poc més o menys, el 81 per cent dels materials importats. Mitjançant la individualització d'aquests hem pogut identificar l'existència de nou àmfores del tipus Dressel-Lamboglia 1 A,⁴¹ amb petites variants que ens recorden els tipus anteriors de llavi amb secció triangular, coneguts amb el nom de greco-itàlics.

El llavi és inclinat, el coll alt i lleugerament cilíndric, i les nanses flexionades i de secció el·líptica. L'espatlla, lleugerament marcada, adquireix un aspecte ogival, i el peu és robust i quasi inexistent. La coloració de les pastes varia entre el marró-rostat i el marró-ataronjat, per bé que hi solen aparèixer partícules de calç i desgreixant d'olivina, micaci i ceràmic. Conserven, però, restes d'engalba molt perduda. (Làmina IV, números 34, 35, 37, 38, 39, 40).

Seguint amb la descripció del material podem destacar, per altra banda, un pivot d'àmfora itàlica republicana III, variant A¹, de la classificació de Benoit,⁴² procedent dels tallers de la Campània, Pompeia i Sorrente, que té paral·lels al peci d'«Agay-Antheor», i una cronologia del primer quart del segle I a.C. (Làmina IV, núm. 36).

39. LAMBOGLIA, N., ídem, *op. cit.* a nota 37 (pp. 146-147).

— MOREL, J. P., ídem, *op. cit.* a nota 37, vol. I (p. 242), vol. II (planche 83).

40. LAMBOGLIA, N., ídem, *op. cit.* a nota 37 (pp. 180-181).

41. LAMBOGLIA, N., «Sulla cronologia delle anfore romana di età repubblicana (II-I secolo a. C.)» a *Rev. Studi Liguri*, núm. 34. Bordighera, 1955 (p. 247).

42. BENOIT, M., «Typologie et épigraphie amphoriques» a *Rev. Studi Liguri*, anno XIII. Bordighera, 1957 (pp. 247-285).

Associat a aquest material, certament homogeni, cal fer esment d'un petit conjunt de fragments d'argila dura, irregular, molt escamosa i de color vermell fosc, que tenen la superberta d'una engalba de gran qualitat, de color groc-blanquinós. Aquest material podria estar relacionat amb la producció coneguda com a D.B. (d'origen campanià) identificada per Josep Maria Nolla a Empúries.⁴³

Per finalitzar, voldríem incloure en aquest treball dos tipus d'àmfora i un pivot, procedents de les sitges estudiades, que ens ha arribat recentment, i que no han estat classificats per qüestió de temps. Tanmateix, creiem interessant donar-los a conèixer per bé que no considerem que puguin determinar una variació important quant a la cronologia donada per a la resta de materials. (Làmina V, núms. 45, 46).

Cultural material

En aquest capítol cal assenyalar la troballa d'un petit objecte de banya, amb forma paralelepípedica i un dels seus extrems bisellat, regularment tallat i molt polit.

La seva excepcionalitat rau tant en la incertesa de la seva funcionalitat com en els grafits que es poden observar en les seves parts posterior i superior, respectivament, la transcripció dels quals és molt conflictiva, tenint en compte la irregularitat de les incisions, i la duresa del material en qüestió. (Làmina V, número 44).

Aquests grafits ibèrics es veuen complementats amb els apareguts al coll d'una de les àmfores Dressel-Lamboglia 1A, (✓[I]), en el pivot que ens ha arribat darrerament (♣[E]), i en el fons extern d'una de les pàteres 5/7 de ceràmica campaniense B (Υ[TIR]). Els tres pertanyen a l'alfabet ibèric-llevantí, i referint-nos concretament a la significació que poden tenir en els recipients amfòrics, val a dir que es pot tractar d'algun tipus de gentilici, o bé, tenir alguna connotació de propietat.

43. NOLLA, J. M., «Una producció característica: les àmfores DB» a *Cypsela*, II, 1978 (p. 255).

Cronologia

Quant a la cronologia, creiem que el conjunt de materials que presentem pot ser datat amb bastant precisió a finals del segon quart del segle I a.C.

Efectivament, les ceràmiques de vernís negre, el nostre fòssil director, indiquen un total predomini de la ceràmica campaniana B-OIDE, el repertori de formes de la qual coincideix bàsicament amb el que hom ha identificat en aquesta zona, fent notar, tanmateix, la total absència de ceràmica campaniana A com a evidència negativa.

Per altra banda, la presència ben documentada d'un important conjunt d'àmfores Dressel-Lamboglia 1A, acompanyades d'una ampla mostra de ceràmica ibèrica pintada amb motius vegetals estilitzats, característics de l'anomenat període ibero-romà, inviten a situar el final de la utilització de les sitges al voltant d'aquesta data.

La cronologia proposada es confirma si tenim en compte que la ceràmica campaniana B a Empúries no es fa majoritària respecte al tipus A fins al segon quart del segle I a.C.,⁴⁴ i també, si es confirmen les nostres hipòtesis, per la relativa presència d'àmfora itàlica del tipus DB que és freqüent als nostres jaciments en el moment del pas del segle II al segle I a.C.⁴⁵

Aquesta datació es reforça per l'aparició d'un pivot d'àmfora republicana III, variant A1, datat per Benoit en el primer quart del segle I a.C.

6. Les sitges d'«Els Cortals» i la iberització a l'interior de Catalunya

És opinió compartida per nosaltres que el procés d'iberització presenta diferències respecte a la costa i a l'interior. Constitueix també un punt de vista general el fet que l'àrea actualment ocupada per la Segarra pertanyia a la Lacetània ibèrica.

44. SANMARTÍ, E., *La ceràmica campaniense de Emporium y Rhode*. Monografies Emporitanes. Barcelona, 1978 (p. 607).

45. NOLLA, J. M., ídem, *op. cit.* a nota 43 (p. 225).

— NOLLA, J. M., «Las ánforas romanas de Ampurias» a *Ampurias*, núm. 36. Barcelona, 1974-1975 (pp. 186-188).

Demostrar la primera de les afirmacions desbordaria l'àmbit d'aquest treball. Si podem, però, precisar algunes qüestions respecte a la segona.

De fet, el tret més característic de la nostra comarca resideix en el seu desconeixement. Situada en una posició geogràfica allunyada de les vies naturals de penetració, tant pirinènques com mediterrànies, i mancada de troballes espectaculars anteriors a l'època romana, ha anat passant desapercebuda en la majoria de les investigacions.

El poblament ibèric de les nostres contrades és, però, una realitat inqüestionable, des de Torà fins a Vallfogona de Riu-corb. El nombre de troballes s'incrementa paulatinament i, amb elles, comencem a rastrejar les fases anteriors d'aquests assentaments. L'etapa del Bronze Final, 1.ª Edat del Ferro, pot documentar-se ja a Guissona,⁴⁶ Montanyà (Torreflor),⁴⁷ les Avalls (Granyena),⁴⁸ Pallerols...⁴⁹ i tot un seguit de jaciments.

Manquen encara excavacions rigoroses que ens permetin establir seqüències entre ambdues etapes, però sí podem, en canvi, començar ja a construir algunes hipòtesis pel que fa al límit cronològic inferior de la fase ibèrica.

A la vall de l'Ondara, els materials fornits per les prospeccions i per l'excavació del Pla de les Tenalles (Granyanella)⁵⁰ presenten, a priori, una coincidència temporal perquè no sobrepassen el segle II a.C. És més, al Pla de les Tenalles i, fins i tot, al Molí de l'Espígol (Tornabous) es documenta un nivell de destrucció al voltant d'aquesta data. Aquest fenomen s'ha atribuït tradicionalment als conflictes amb els romans (acció de Cató) i és generalitzable a molts poblats de l'interior.

En aquest marc, «Els Cortals» presenta una continuïtat d'almenys un segle que contrasta amb la imatge devastadora d'aquesta ocupació romana.

46. COLOMINES, J., «Poblado ibérico de Guissona» a *Ampurias*, III. Barcelona, 1941 (pp. 35-38).

47. BOLEDA, R., *Carta arqueològica de les valls dels rius Corb, Ondara i Sió*. Ed. IEI. Lleida, 1976.

48. BOLEDA, R., ídem, *op. cit.* a nota 47.

49. GALLART, J. - LÓPEZ, J., *Una necròpolis d'incineració al Colomer de Pallerols* (en premsa).

50. VILLALBA, P. - TOUS, J., «Pla de les Tenalles, Granyanella» a *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Dep. Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982.

Per altra part, es planteja el problema de la distribució espacial global de les sitges a les contrades catalanes. Pel que aparentment sembla aquestes no poden considerar-se un tret exclusiu del litoral ja que n'han aparegut també a Boades,⁵¹ Guissona, els Cortals i, fins i tot Maluquer es pregunta si va existir un camp de sitges prop del Molí de l'Espígol.⁵²

Finalment hi ha un factor no menys important que es reflecteix en la relativa abundància d'àmfores itàliques a l'interior de les sitges. Aquest punt manifesta la incidència real del comerç en l'economia d'aquesta època, encara que no clarifica les vies de penetració. Cal pensar, però, que aquest fenomen és normal durant el segle I a.C. i que la romanització està en un punt avançat. Decennis després, l'estatut de «municipium» s'atorga a diferents localitats de l'interior, entre elles Guissona (Iesso) i Prats de Rei (Sigarra).

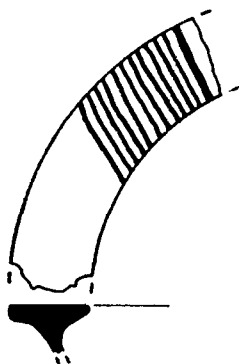
Per concloure, doncs, podem afirmar hipotèticament que, a nivell concret, l'existència de diferents patrons d'assentament possibilita la continuïtat ocupacional en determinats indrets (probablement els més reduïts) i que, a nivell global, els diferents fluxos que contribueixen a configurar la personalitat cultural dels pobles ibers, determinen unes àrees característiques, però que l'intercanvi cultural existent ens obliga a ésser cauts a l'hora de plantejar esquemes rígids que defineixin aquesta diversitat.

51. SÁNCHEZ, E., *idem*, *op. cit.* a nota 16.

52. MALUQUER, J., *idem*, *op. cit.* a nota 12.

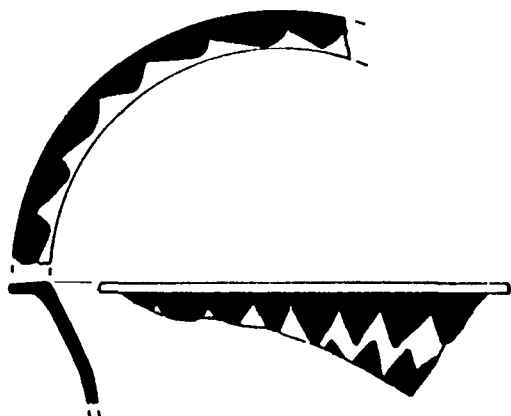
E 1:2

E 1:2
N° 30

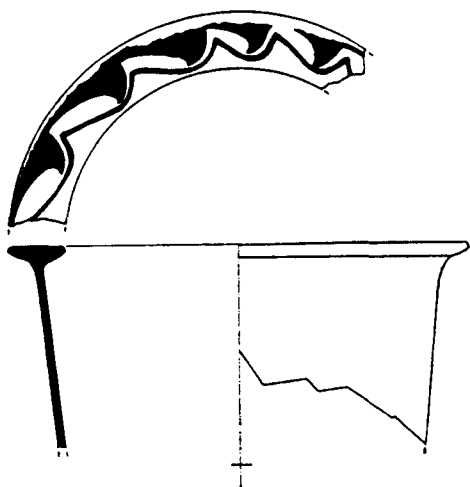

N° 31

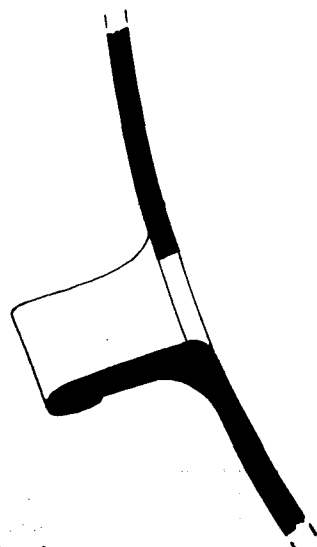
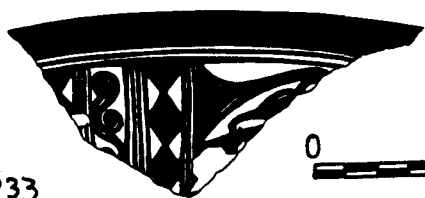

N° 32

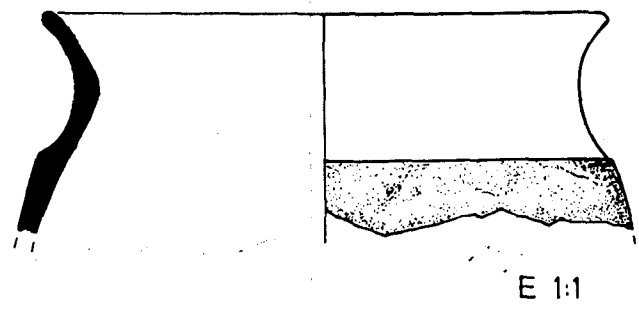
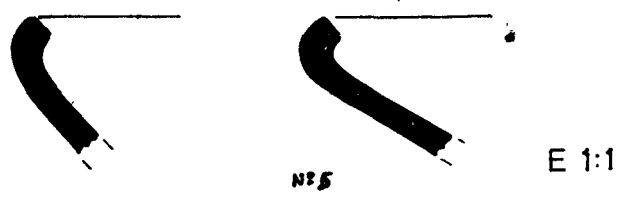
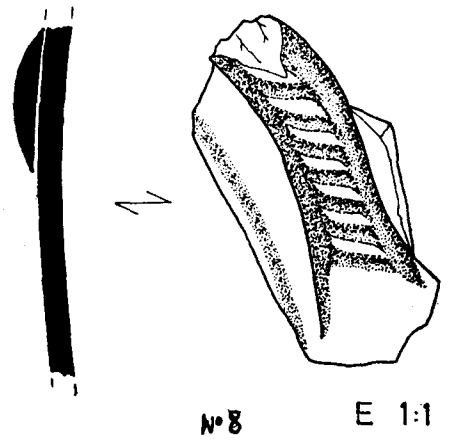
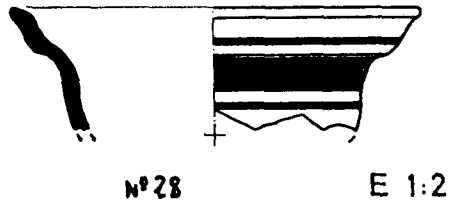
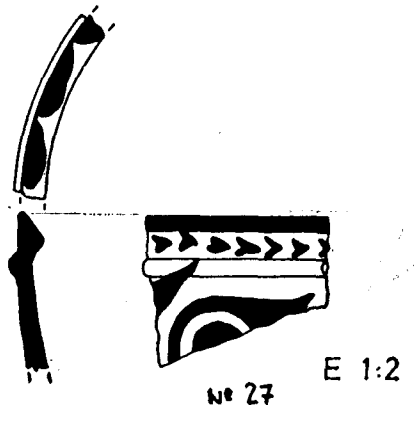
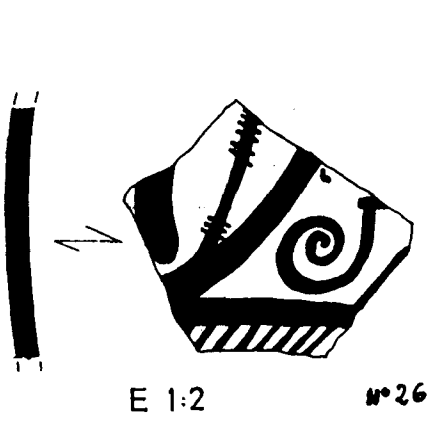
E 1:1

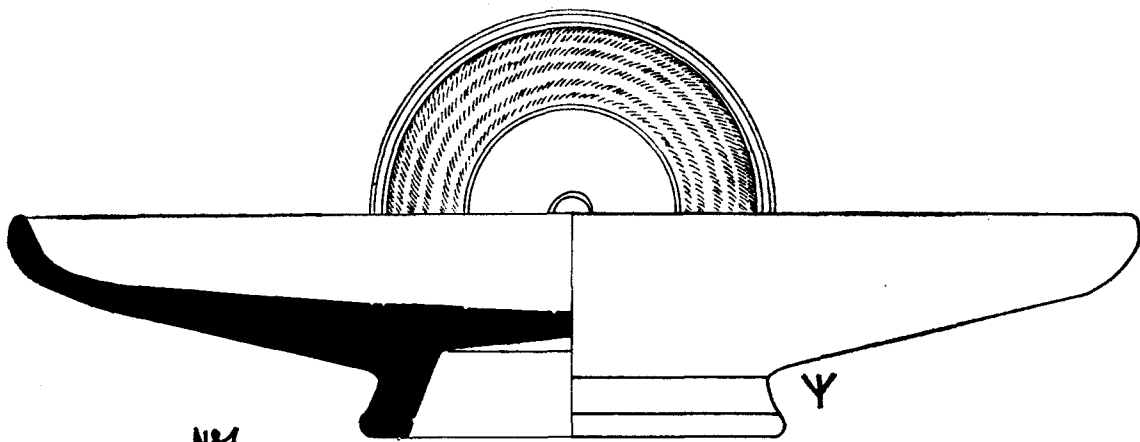

N° 33

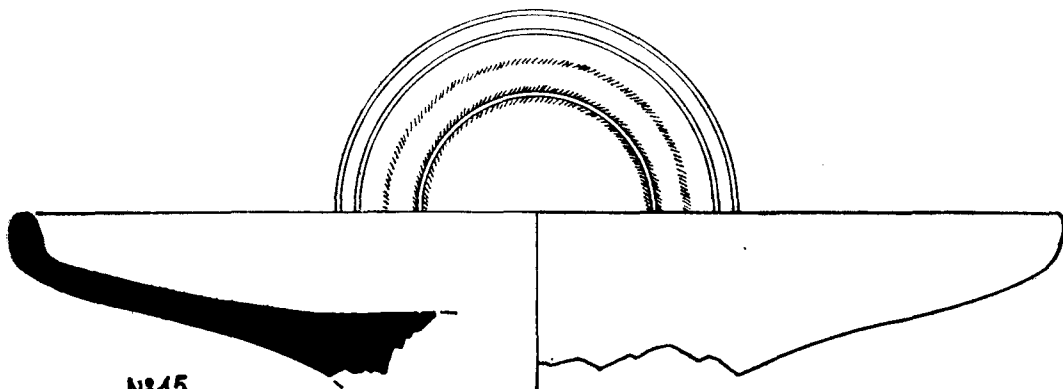

N° 34

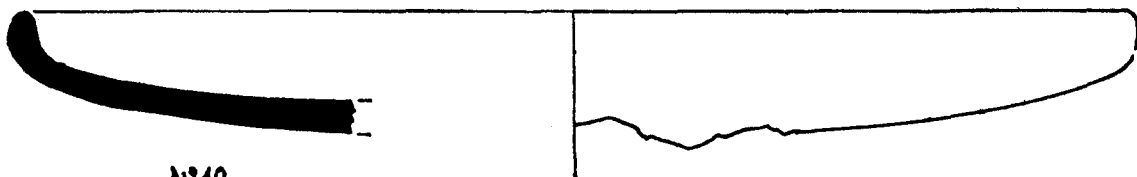

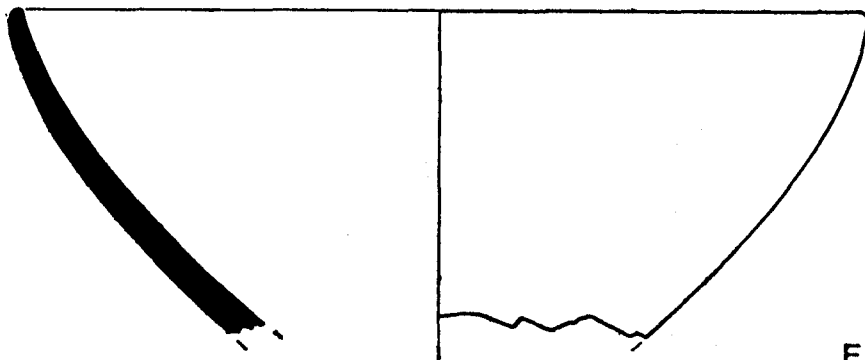
No. 1

No. 15

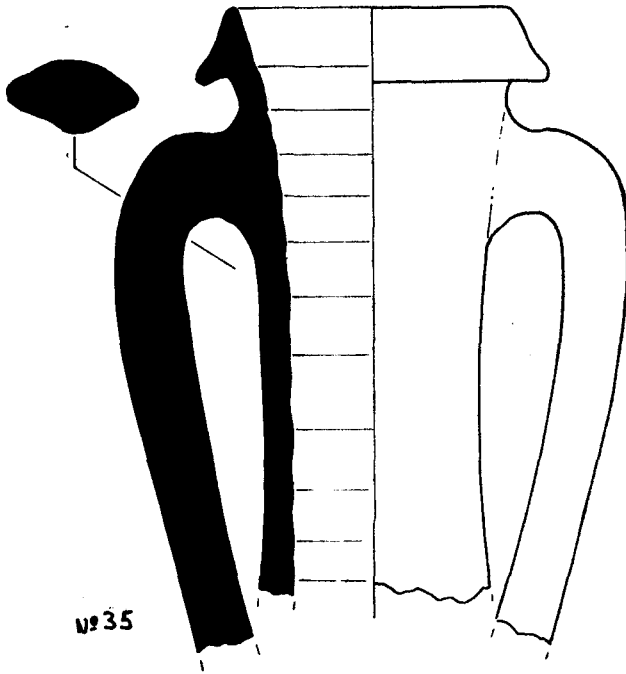

No. 20

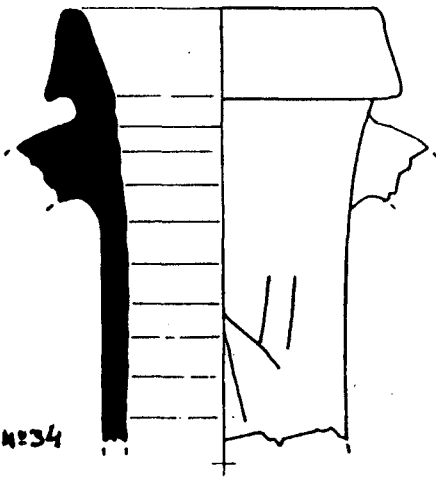

E 1:1

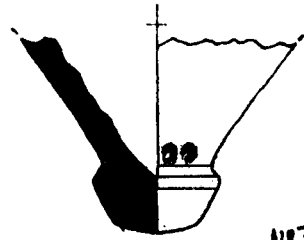
LÀMINA III

№ 35

№ 34

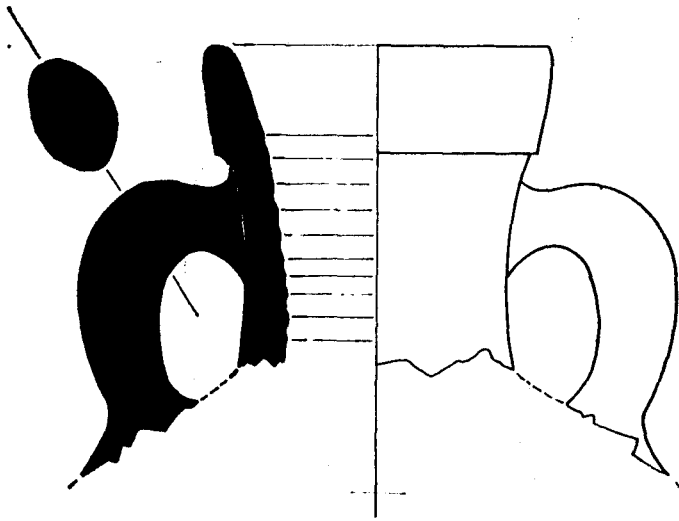
№ 36

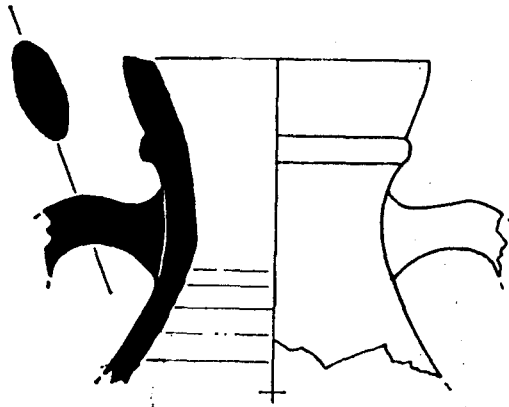
№ 37, 38, 39, 40

LÀMINA IV

E 1:3

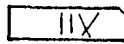
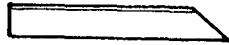

Nº45

Nº46

E 1:3

Nº44

E 1:1